

La llengua i la identitat catalanes a la Catalunya esdevinguda francesa: Alguns aspectes històrics*

*Catalan language and identity in French Catalonia:
Historical aspects*

Olga Fullana Noell
Universitat de Girona
Institut de Llengua i Cultura Catalanes
olga.fullana@udg.edu

Received: 29.IV.2013

Accepted: 2.V.2013

Abstract

The present work aims to describe the main historical reasons and the most important aspects to be taken into account in order to understand the contemporary configuration of Catalan identity in Northern Catalonia, territories that became part of French state from the second half of the seventeenth century, and also to discern the current status of the autochthonous language in these areas, which has undergone a process of linguistic substitution and its family transmission has been interrupted in many cases. Despite that, Catalan language struggles for survive.

Key words: Catalan language, Northern Catalonia, complex identity, francisation, gallicization.

Resum

En aquest article es descriuen els principals motius històrics i els aspectes més rellevants que cal tenir en compte per entendre la configuració contemporània de la identitat catalana en els territoris del nord de Catalunya, que van passar a formar part de l'Estat francès des de la segona meitat del segle XVII, i la situació actual de la llengua autòctona en aquests territoris, que avui ha sofert un procés de substitució lingüística i la transmissió familiar s'ha arribat a interrompre en molts casos. Tot i això, encara malda per sobreviure.

Mots clau: Llengua catalana, Catalunya del Nord, identitat complexa, francesització.

*Aquest estudi s'insereix en el marc del projecte d'investigació del Grup d'Història de la Llengua de la Universitat de Girona: *Sobre los territorios de la lengua: La frontera franco-española en la historia de la lengua y de la identidad catalanas* (Ref.: FFI2011-27361), finançat pel Ministeri de Economia i Competitivitat.

Índex

- 1 [Introducció](#)
 - 2 [La francesització d'una part de Catalunya](#)
 - 3 [L'escola de Jules Ferry: la clau de la substitució lingüística](#)
 - 4 [Morir per la pàtria](#)
 - 5 [Unes relacions asimètriques amb els catalans del sud](#)
- [Referències](#)

1 Introducció

El territori de la Catalunya del Nord, vinculat administrativament a França des de la segona meitat del segle XVII, és avui un territori especialment complex pel que fa a la identitat i als sentiments vinculats a la catalanitat i, especialment a la llengua catalana, que ja no és la primera llengua de pràcticament cap dels habitants autòctons. Resulta, per això, un espai privilegiat per analitzar els efectes de les fronteres estatals en el comportament lingüístic de les comunitats que posseeixen, com els catalans del nord, una llengua pròpia i diferent de la llengua de l'estat, i en conseqüència, per estudiar la complexitat de les identitats individuals i col·lectives, i dels sentiments que, vinculats al fet lingüístic, poden manifestar les persones que hi viuen.

Una explicació, encara que sigui esquemàtica i una mica superficial, del procés pel qual s'ha arribat a la situació actual de la llengua i la identitat catalanes en aquesta part de Catalunya que va esdevenir francesa pot ajudar a entendre els mecanismes i els processos a partir dels quals té lloc una determinada configuració identitària o s'afavoreix la substitució lingüística, i permetrà també contextualitzar millor els dos treballs que segueixen (v. [Carbonell & Albiol 2013](#) i [Mitjavila 2013](#)), relacionats amb la presència actual del català a la Catalunya del Nord.

2 La francesització d'una part de Catalunya

El 7 de novembre de 1659 el rei de Castella i Aragó pacta amb el rei de França, sense consultar les Corts Catalanes,¹ la cessió a la corona francesa d'una trentena de pobles —places estratègiques històricament cobejades per França— entre els límits naturals de les Corberes i els Pirineus. Se signa el *Tractat dels Pirineus* i el 1659 serà tingut com l'any de l'establiment d'una «frontera» entre els territoris catalans del nord i els del sud, encara que en aquesta data tan sols comença un procés relativament llarg de progressiva incorporació al regne de França de poblacions i territoris transpirinencs.² Des del punt de vista de la història, aquesta operació coincideix amb un moment en què ha pres força un nou

¹Les Corts Catalanes no són informades fins el 1700.

²Com assenyala [Vilar \(1994\)](#), la data de 1659 és una fita més commemorativa que real, «imposada» a partir del 1959 amb la idea de reivindicar la «més antiga frontera europea definitiva», una idea

model per als estats europeus: els estats-nació, que malden per esdevenir estats territorialment ben delimitats, administrativament centralitzats i culturalment homogenis. França i Espanya són dos exemples d'estats concebuts plenament, en aquesta època, des d'una òptica «nacional». La construcció de l'estat modern, sobretot a França, està en marxa, i la delimitació del territori és prèvia a l'elaboració de tot el discurs geogràfic, històric i cultural de referència. Aquest discurs haurà de servir a la llarga, entre altres coses, per assimilar les parts amb el tot, per *francesitzar* —per *espanyolitzar*— els territoris que han caigut en una banda o altra de la frontera. Per a la població autòctona, tanmateix, la consciència d'aquesta partió interestatal no serà efectiva fins molt temps més tard; i és que la consciència de frontera no pot existir entre uns territoris que continuen compartint història, llengua, costums i tradicions i en què els intercanvis matrimonials i econòmics no entenen de límits administratius (Torres 2011).

En línies generals, podem distingir dues fases en el procés de francesització del Rosselló. La primera és prèvia al 1789: es crea alguna institució diferenciada de França —el Consell Sobirà del Rosselló—, els reis francesos continuen jurant les Constitucions de Catalunya, però s'evita la influència del sud —«espanyola»— amb la creació o millora de fortificacions (Montlluís, Vilafranca de Conflent, Salses, etc.) i el control d'entrada d'alguns «immigrants» del sud. La segona fase comença amb la Revolució Francesa: les idees de *liberté, égalité, fraternité* de la Revolució i de la Il·lustració impliquen una homogeneïtzació molt més profunda de les institucions i de la cultura del territori.

De tot aquest procés ens interessa especialment un aspecte que, amb el temps, resultarà crucial: la francesització lingüística dels nord-catalans. Pel que fa a la presència i al coneixement de la llengua francesa, que és la llengua de l'estat, cal assenyalar que ja des dels inicis hi concorren una sèrie de circumstàncies, no pas estranyes en altres contextos similars, que l'afavoreixen. En primer lloc, la presència constant de soldats francesos en un territori de caràcter fronterer, que degué facilitar la familiarització amb la seva llengua, de la mateixa manera que ho afavorí, sens dubte, la presència i l'actuació cada cop més intensa de diversos ordes religiosos francesos, que imposaven, per exemple, l'obligatorietat de saber francès per accedir a segons quines escoles i a segons quins nivells educatius. L'any 1700, un edicte reial obliga a l'ús del francès en l'administració i en la magistratura sota pena de nul·litat, i esdevé la primera legislació que limita els usos públics de la llengua catalana al territori. Anys més tard, just després del punt d'inflexió que representa la Revolució Francesa, un nou decret el 1794 prohibirà explícitament que tot acte públic, ni que sigui sota signatura privada, sigui escrit en una altra llengua que no sigui el francès, amb penes de destitució i d'empresonament del funcionari redactor.

Tanmateix, les conseqüències lingüístiques de la Revolució aniran més enllà dels decrets que prohibeixen el català i les altres llengües regionals. La Revolució, de bracet amb els Il·lustrats, difon la idea que els ciutadans *lliures i iguals* no poden ser ignorants de la llengua nacional; només una monarquia, l'ordre antic,

que hagués sorprès els coetanis. La llista de pobles balla durant molts anys i França no reconstrueix els pobles afectats per les batalles fins força enllà perquè, en realitat, no els assumeix com a propis.

justificaria un paisatge babilònic —caòtic— de diverses llengües en un mateix territori. Davant d'aquest argument comença a quallar la idea que l'única llengua que existeix realment a França és el francès i que tota la resta són patuesos (*patois*), més o menys vinculats a la llengua, però indignes de consideració. Això, per exemple, és el que s'extreu dels articles **langue** i **patois** de l'*Encyclopédie ou Dictionnaire Raisonné des Sciences, des Arts et des Métiers* de **Diderot & D'Alambert** (1751–1782) —i hem de tenir ben present que l'*Encyclopédie* és un punt d'inflexió en la cultura europea de l'edat moderna (les negretes són meves):

LANGUE, (*Gramm.*) [...] Si une *langue* est parlée par une nation composée de plusieurs peuples égaux & indépendans les uns des autres, tels qu'étoient anciennement les Grecs, & tels que sont aujourd'hui les Italiens & les Allemands; avec l'usage général des mêmes mots & de la même syntaxe, chaque peuple peut avoir des usages propres sur la prononciation ou sur les terminaisons des mêmes mots: ces usages subalternes, également légitimes, constituent les dialectes de la *langue* nationale. **Si, comme les Romains autrefois, & comme les François aujourd'hui, la nation est une par rapport au gouvernement; il ne peut y avoir dans sa manière de parler qu'un usage légitime: tout autre** qui s'en écarte dans la prononciation, dans les terminaisons, dans la syntaxe, ou en quelque façon que ce puisse être, ne fait ni une *langue* à part, ni une dialecte de la *langue* nationale; **c'est un *patois*** abandonné à la populace des provinces, & chaque province a le sien. [...]

PATOIS, (*Gramm.*) **langage corrompu tel qu'il se parle presque dans toutes les provinces:** chacune a son *patois*; ainsi nous avons le *patois* bourguignon, le *patois* normand, le *patois* champenois, le *patois* gascon, le *patois* provençal, &c. On ne parle la langue que dans la capitale. Je ne doute point qu'il n'en soit ainsi de toutes les langues vivantes, & qu'il n'en fût ainsi de toutes les langues mortes. Qu'est-ce que les différens dialectes de la langue greque, sinon les *patois* des différentes contrées de la Grece?

La política d'imposició del francès i la subordinació de les llengües regionals queda ben instaurada i és ben explícita arran de la presentació de l'informe titulat *Sur la nécessité et les moyens d'anéantir les patois et d'universaliser l'usage de la langue française*³ presentat el 4 de juny de 1794 per l'abbé Henri Grégoire a la Convenció Nacional francesa.

Vist tot això, s'entén que la situació de subordinació lingüística o diglòssia esdevingué inevitable. Des de ben aviat, el francès serà la llengua de l'erudició, de la cultura, dels afers amb l'estat.⁴ El català podrà seguir essent la llengua

³Sobre la necessitat i els mitjans per a destruir els patuesos i universalitzar l'ús de la llengua francesa [La traducció és meva].

⁴Hi ha excepcions, com ara les traduccions catalanes erudites de l'anomenat Grup de Tuïr ([Prats 2009](#)), que transmeten el testimoni d'actituds resistents, però resten simplement com a excepcions a la dinàmica general.

de la religió, dels tractats hagiogràfics, de les nades, dels escrits privats, dels dietaris, dels llibres de notes, dels rebuts, dels inventaris o dels registres parroquials.⁵ Cada vegada més, però, el català anirà perdent presència en els textos escrits.

Malgrat tot, nombroses dades ens certifiquen que la vitalitat del català oral és absoluta a la Catalunya del Nord fins ben entrat el segle xx. L'any 1844, quasi dos-cents anys més tard de l'annexió a França, el gramàtic Jean Mattes ha de valer-se de la llengua catalana per explicar ortografia francesa als catalanoparlants de Perpinyà: *Leçons pratiques faites à l'École d'adultes de Perpignan dans les quelles l'orthographe d'usage est enseignée au moyen de la langue catalane*. I una operació semblant és la que proposa, encara més endavant, el mètode de Lluís Pastre *Le français usuel enseigné par les exercices de langage et de lecture aux enfants de 6 à 9 ans*, publicat per primer cop el 1903 i amb més de 10 edicions que certifiquen l'èxit i la pertinència del procediment. El 1911 uns mestres que se'n servien delataven també que el català era ben viu arrel d'un comentari que volia ser elogiós:

Dans notre plaine du Roussillon, où la majeure partie des enfants que nous recevons ignorent totalement le français, je suis arrivé avec la méthode Davin-Pastre à des résultats surprenants. *Bulletin du Syndicat des instituteurs des P.-O.*⁶

3 L'escola de Jules Ferry: la clau de la substitució lingüística

Tanmateix, la substitució pràcticament total del català —i de totes les llengües regionals a França— a què s'ha arribat avui s'explica sobretot a partir de l'actuació que ha tingut l'escola pública, no sols perquè s'hi ha ensenyat el francès i en francès, sinó pels mètodes utilitzats i per les idees que sistemàticament s'hi ha inculcat. L'escola es va convertir en el gran instrument de la francesització, sobretot a partir de la reforma escolar de Jules Ferry de 1882. Ferry, polític de la III República, promogué una veritable revolució educativa: l'escola havia de ser *pública, obligatòria i laica*. L'escola de Ferry esdevé un dels pilars de la República francesa i es considera com un instrument fonamental per a conformar l'esperit republicà —no en va Ferry és encara avui considerat com un dels pares fundadors de la *identitat republicana* francesa.

L'escola pública i obligatòria suposa que tots i cadascun dels ciutadans de França són alfabetitzats, i dóna igualtat d'oportunitats als homes —i les dones— de tots els territoris, siguin del nord o del sud, de la ciutat o del camp. Aquesta universalització de l'educació té, però, un peatge: s'ha de fer en francès. Així doncs, el mateix Jules Ferry implanta una sèrie de normes i prohibicions a fi d'esborrar a les escoles tot rastre de les llengües que no siguin el francès, i se

⁵Fins al voltant de 1738, quan el Consell Sobirà del Rosselló va decretar que tots els llibres de matrimonis, baptismes i defuncions s'havien de redactar en francès.

⁶Dada extreta de Bonet (2011–2012, 24).

li atribueixen frases com ara *Sigueu nets, parleu en francès i És prohibit d'escopir a terra i de parlar patuès*. Es passa, doncs, de fer invisible la llengua, a reprimir-la fins en els usos més informals, com si d'un mal costum es tractés.

Alguns han considerat les polítiques antipatuès com un autèntic genocidi lingüístic, molt ben planificat, i han anomenat *vergonya* a la humiliació, prohibició i repressió que van patir els pobles no francòfons a la França del XIX. Per posar-ne un exemple, una de les humiliacions més conegudes consistia a donar una pedreta al nen o nena que parlés català, occità o bé qualsevol altra llengua a l'escola. Si el nen en qüestió sentia que un altre company parlava el patuès li havia de donar la pedra. Quan acabava la lliçó, qui tenia la pedreta a la mà rebia un càstig. Aquesta pràctica ha perdurat fins entrat el segle XX i n'hi ha testimonis encara vius.

Un altre efecte de la universalització de l'escola pública que cal tenir en compte és que, amb l'educació de les dones, que fins aleshores romanien normalment analfabetes, la francesització no es queda només dins de l'escola. Les dones havien estat des de sempre les principals dipositàries de moltes tradicions, contalles i costums, i les encarregades de transmetre aquest cabal cultural i lingüístic a les noves generacions. La formació pública francesa els inculca, sense vacil·lació, la necessitat i la conveniència que no transmetin el patuès als seus fills.

Tanmateix, l'èxit de l'escola com a instrument per a la substitució lingüística no només l'hem de cercar només en els mètodes emprats per imposar la llengua de l'Estat i la ideologia lingüística republicana sinó també, i sobretot, en la assumptió general de la bondat de la nova educació. La República reclama una poble instruït, perquè un poble instruït serà un poble lliure. La República exigeix el trencament amb l'estadi anterior, amb l'Antic Règim i, així també, amb les tradicions locals i els poders eclesiàstics hereus dels feudalisme. Per tant, la gratuïtat, l'obligatorietat entre els 6 i els 13 anys i, sobretot, la laïcitat de l'escola que proposa Ferry responen a les necessitats de la nova època. L'escola francesa, *l'escola nacional francesa*, es converteix en un símbol de modernitat i és assumida com un patrimoni extremament positiu.⁷

En aquest terreny de l'educació i de la cultura, a més, hi ha un altre element que cal tenir en compte, i que amb el pas del temps anirà distanciant més cada vegada els catalans del nord i del sud de la frontera. El Rosselló, en definitiva, passa a formar part d'un Estat que és el centre de l'escena política europea —el centre del món—, impulsor de la Il·lustració, del segle de la Raó, de les Llums. Espanya, en canvi, ha deixat de ser el gran imperi, manté lluites internes, continua ancorada en règims feudals fins a final del segle XIX i els seus polítics són incapaços de crear símbols nacionals cohesionadors. De mica en mica, les experiències col·lectives dels catalans de França i dels catalans espanyols aniran divergint i fins es contraposaran.

⁷Tanmateix, una escola laica no vol dir exempta d'ideologia. La laïcitat de Ferry no és altra cosa que la imposició d'una moral francesa, al servei de la llavors classe dominant que, al seu torn, justifica la permanència dels aparells estatals. De fet, Fullat (1990) considera Ferry com un gran fabricant de ideologies, atès que controla les escoles de mestres i desplega un aparell administratiu que controla els continguts que s'ensenyen a les escoles.

4 Morir per la pàtria

A finals del segle XIX, en aquest procés de construcció de la nació francesa, entra en joc un altre factor decisiu: *morir per la pàtria*. La Revolució s'ha consolidat i França és, de manera indubtable, el camí del progrés econòmic i social per a tots els ciutadans que, de grat o fer força, en formen part. En aquest context, els enfrontaments polítics de caràcter internacional, amb Anglaterra primer —enemic històric—, i després amb Prússia i amb la resta dels estats alemanys, abonen l'elogi constant de la nació francesa i la defensa de la seva integritat territorial, considerada un bé suprem, no qüestionable. El patriotisme s'alimenta i s'incrementa sobretot a partir de les agressions externes, reals o suposades, i no és pas desconeguda, per part dels governants del Segon Imperi, la força de cohesió interna que poden proporcionar-li els conflictes de caire internacional. És una premissa cada vegada més generalment acceptada, en la societat francesa del vuit-cents que cal mantenir la unitat de França i defensar-la fins a on calgui, sobretot davant l'hostilitat alemanya.

Entre el final del segle XIX i la primera meitat del XX, tres guerres marcaran profundament tres generacions consecutives de catalans del Rosselló que hauran de lluitar —i morir, en molts casos— per França: la Guerra Francoprussiana de 1870–1871, la Primera Guerra Mundial 1914–1918 i la Segona Guerra Mundial 1940–1945. La humiliació resultant de la primera d'aquestes tres conteses, contra els exèrcits del futur emperador Guillem I —que provoca la pèrdua de l'Alsàcia i la Lorena i dona pas a la Tercera República francesa—, serà tinguda per una de les principals causes de la Primera Guerra Mundial. Precisament, l'escola francesa d'aquells anys va promoure extraordinàriament el sentiment de venjança per l'afront de 1870 i la necessitat de rescabalar-se de l'«amputació» de l'Alsàcia i la Lorena. La Gran Guerra suposarà una mobilització sense precedents de la població en edat d'anar al front; els minyons de tots els pobles, fins dels nuclis més aïllats, seran cridats a les armes, i les conseqüències demogràfiques de tot això seran espectaculars. Anys després, la Segona Guerra Mundial comportarà, entre moltes altres coses, l'ocupació parcial de França per part d'Alemanya i la divisió del territori «nacional» en dues parts. Les bondats de la reunificació, després de la victòria i de l'alliberament, seran motiu novament d'un esclat nacionalista francès que voldrà enviar definitivament a l'oblit les particularitats regionals —i encara més especialment les particularitats «meridionals» que recorden i permeten certes associacions amb els ressorts de la França de Pétain.

Les victòries aliades, sentides a França com a autèntiques victòries nacionals, sumades a la necessitat de dignificar i trobar un sentit a un nombre tant important de morts, que tocaven gairebé totes les famílies, van esdevenir un eficacíssim motor d'incorporació a la identitat francesa. Perquè no són només les guerres allò que articula la vinculació dels catalans amb França, sinó el record constant dels parents morts i la mitificació del seu sacrifici, que és palpable encara avui en cada plaça de cada poble en la multitud de monuments dedicats a *la mémoire des soldats du Roussillon morts pour la patrie*: una eina formidable per

consolidar la memòria col·lectiva francesa.⁸ Només en la Primera Guerra Mundial —els monuments *aux enfants* fan referència sobretot a aquell conflicte—, França va comptabilitzar gairebé un milió i mig de morts i desapareguts, cosa que equival a un deu per cent de la població activa masculina del moment. Tots els pobles catalans de França van enviar els seus joves a combatre per la França i, justament, un militar català tindrà un lloc entre els herois de la nació francesa: el mariscal Josep Joffre, fill de Ribesaltes i responsable de la implicació nord-americana en la Gran Guerra, que com a català i catalanoparlant —sovint signava com a «un català d'al Rossilló»— canalitzarà l'adhesió a la causa francesa de molts compatriotes, fins i tot del sud de la frontera.⁹

Tota aquesta dinàmica, en realitat, comporta també un clar distanciament en els plantejaments que poden fer, envers la identitat pròpia, els catalans del nord i els del sud: França és, en qualsevol cas, una potència mundial en el terreny cultural i polític de la qual un pot sentir-se orgullós, ben al contrari del que representa Espanya. En l'àmbit militar, Espanya només pot exhibir un llarg reguitzell de conteses civils al llarg del segle XIX i XX (afegim-hi les infructuoses guerres per mantenir vinculades les colònies), i pràcticament cap guerra contra un altre estat sobirà, si no és la de la Guerra del Francès, justament contra, entre altres, dels germans de més enllà de l'Albera —i que és l'única que va poder generar un cert sentiment patriòtic espanyol entre els catalans del sud.

5 Unes relacions asimètriques amb els catalans del sud

A mitjan segle XIX s'inicia a la Catalunya espanyola el moviment cultural de la Renaixença. Aquest moviment, molt vinculat a la ideologia romàntica, intenta recuperar el patrimoni cultural català i, especialment, assegurar el futur de la llengua catalana com a llengua de cultura. Els postulats renaixentistes tenen també un cert ressò en la Catalunya francesa, especialment en la vessant més popular, i prenen més ambició intel·lectual a partir, sobretot, dels posicionaments del bisbe Carsalade. De totes maneres, durant el segle XIX, la principal preocupació dels erudits rossellonesos, fascinats pel descobriment dels trobadors, és aconseguir la visibilitat al català en els estudis filològics romànics —la romanística vuitcentista és essencialment provençalística i fonamentalment francesa. No serà fins ben a finals del segle XX que es pot parlar d'un cert canvi en els sectors intel·lectuals rossellonesos que dona lloc a un cert activisme cultural

⁸Un bon exemple d'això és a la ciutat de Perpinyà. La Promenade des Platanes o Passeig dels Plàtans acull monuments per a cadascuna de les guerres que hem citat: *La Victoire aliée* de Jean-Baptiste Belloc —als morts del 1870–1871—, el *Monument aux morts de la guerre de 1914–1918* de Gustave Violet i *Monument aux morts pour la Résistance* de Marcel Gili.

⁹A banda dels soldats nord-catalans que van formar part de les lleves de l'exèrcit francès, en la Primera Guerra Mundial oficialment van lluitar-hi un miler de voluntaris catalans del Principat, tot i que és probable que n'hi hagués més. Anaven al front per defensar les democràcies occidentals contra l'autoritarisme dels imperis centrals però també, de retruc, per reivindicar la identitat catalana davant la comunitat internacional. Sobre aquesta qüestió, vegeu [Martínez \(1991\)](#).

(Berjoan 2011). Tanmateix, si a Barcelona els moviments intel·lectuals finalment incidiran en la política i originaran un nacionalisme català que articula encara avui l'espai polític, a Perpinyà, de la qüestió catalana, no se'n voldrà fer en cap moment una qüestió política i entre els catalans del nord arrelarà la idea que són un país germà, ben integrat en la civilitat francesa, i ben disposat, això sí, a acollir els exiliats del sud que les diverses convulsions polítiques i econòmiques espanyoles aniran generant.

Com ja hem advertit, des de mitjan segle XIX —des de les Guerres Carlines fins a la Guerra Civil espanyola—, França i, especialment, la Catalunya del Nord, es converteixen en un refugi per a milers d'exiliats d'espanyols que per motius polítics, sindicals o econòmics han de deixar els indrets d'origen. Aquests exilis, alguns d'ells passatgers, són tolerats pel govern de París i generalment assumits, sense massa problemes, pel territori. D'altra banda, és usual també que, en determinades èpoques, molts catalans-francesos traspassin el Pirineu en cerca de millores econòmiques o d'enllaços matrimonials avantatjosos. Val a dir que els llibres matrimonials conservats reflecteixen a bastament que les relacions a banda i banda del que avui coneixem com a frontera foren naturals durant molt de temps (Peytavi 2009).

Tanmateix, l'exili massiu del 1939, en acabar la Guerra Civil espanyola, crearà una situació diferent. L'allau d'espanyols exiliats i la immediatesa amb què França es veurà involucrada en la Segona Guerra Mundial resultaran un problema difícil de gestionar, com a mínim entre 1939 i 1945. Tot just acabada la Guerra Mundial, a més, hi haurà una nova onada de desplaçaments del sud cap al nord; gent que fugen de la misèria de l'Espanya de Franco, els primers emigrants econòmics. Per primera vegada, els espanyols —catalans o no— tindran veritables dificultats per integrar-se i els nord-catalans no acolliran bé els nousvinguts.

A partir dels anys 60 es comença a confegir a la Catalunya del Nord un moviment cultural propi que inclou entre els seus objectius la recuperació i la divulgació de l'ús del català. Els principals agents d'aquest moviment provenien del Grup Cultural de la Joventut Catalana i del Grup Rossellonès d'Estudis Catalans. A partir del maig del 68, la nova sensibilitat es materialitza en l'organització d'una universitat d'estiu a Prada de Conflent. Aquesta escola d'estiu vol reflectir l'interès dels nord-catalans per la seva llengua i la seva cultura, però permet també donar un espai de llibertat als catalans del sud, de les Illes, de València, que en aquells moments viuen sota la repressió del franquisme. L'èxit de l'experiència serà molt remarcable, i en garantirà la continuïtat fins avui —enguany s'ha celebrat la 44.ª edició de la Universitat Catalana d'Estiu. Cal advertir, però, que si la UCE va tenir una incidència forta entre els intel·lectuals i, en general, la gent del món de l'ensenyament i de la cultura, la presència al carrer i la influència social al departament dels Pirineus Orientals —denominació oficial francesa, ben acceptada avui per la població local— sempre han estat escasses.

Avui la Catalunya del Sud pot mantenir un espai més o menys normalitzat per a la llengua i la cultura catalanes. La UCE de Prada ha deixat de tenir l'impacte que va tenir als anys 70 i 80 i ja no representa el refugi intel·lectual

que havia estat. En canvi, per als catalans del nord que senten inquietud per la cultura autòctona i per la llengua històrica del país, la Catalunya del Sud constitueix ara mateix un estímul molt important per mantenir l'esperança que el procés de substitució lingüística, avui tan avançat, es podrà aturar i que l'arconament de la cultura catalana es podrà reconduir, entre altres coses perquè, més enllà del record de la llengua dels avis, saber que el català encara viu i es desenvolupa amb plenitud en un espai contigu suposa un munt d'oportunitats i de complexitats possibles. I és que no es pot negar que, malgrat les vicissituds viscudes i les circumstàncies adverses, la consciència de catalanitat, passant o no per la llengua, és avui ben viva i ben estesa a la Catalunya del Nord; una catalanitat particular, diversa de la dels catalans del sud, que molts coincideixen a definir com a *identitat complexa*.

Referències

- BERJOAN, Nicolas (2011): *L'identité du Roussillon (1700–2000): Penser un pays catalan à l'âge des nations*. Perpinyà: Trabucaire.
- BONET, Lluc (2011–2012): «Lluís Pastre (1863–1927): Un mestre d'escola *gavatx*, laic i catalanista al Rosselló.» *Llengua & Literatura* 22:13–38. URL: <<http://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000182/00000076.pdf>>.
- CARBONELL ROS, Natàlia; ALBIOL TORRES, Gemma (2013): «Transmissió, pèrdua i recuperació de la llengua catalana a la Catalunya del Nord: Anàlisi d'alguns testimonis orals.» *Ianua. Revista Philologica Romanica* 13(1):115–132. URL: <<http://www.romaniaminor.net/ianua/Ianua13/01/08/>>.
- DIDEROT, Denis; D'ALAMBERT, Jean le Rond (1751–1782): *Encyclopédie ou Dictionnaire Raisonné des Sciences, des Arts et des Métiers*. Paris: [on-line]. URL: <http://xn--encyclopdie-ibb.eu/>.
- FULLAT, Octavi (1990): «Educació i nació.» *Educar* 16:17–26. URL: <<http://www.raco.cat/index.php/Educar/article/view/42225>>.
- MARTÍNEZ, David (1991): *Els voluntaris catalans a la gran guerra (1914–1918)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MITJAVILA FRANCH, Mercè (2013): «Escriure en català avui a la Catalunya del Nord.» *Ianua. Revista Philologica Romanica* 13(1):133–142. URL: <<http://www.romaniaminor.net/ianua/Ianua13/01/09/>>.
- PEYTAVÍ DEIXONA, Joan (2009): «Cases i masos del nord de Catalunya: entre contínuum i ruptura. Una aproximació a la lectura de l'hàbitat a la frontera septentrional.» *Mirmanda* 4:56–63. URL: <<http://www.raco.cat/index.php/Mirmanda/article/view/250596>>.
- PRATS, Modest (2009): «Traduccions de Racine rosselloneses.» In: *Engrunes i retalls. Escrits de llengua i de cultura catalanes*. Edició a cura de Francesc Feliu. Girona: CCG Edicions, 243–265.

TORRES SANS, Xavier (2011): «Catalans de França o francesos de Catalunya? La identitat abans i després del tractat del Pirineus (1659).» *Actes del congrés: Fronteres. Una visió des de l'Empordà* (Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos 2011), 75–96. DOI: [10.2436/20.8010.01.73](https://doi.org/10.2436/20.8010.01.73).

VILAR, Pierre [dir.] (1994): *Història de Catalunya*, vol. IV. 4.ª edició. Barcelona: Edicions 62, 387–391.

Olga Fullana Noell
Universitat de Girona
Facultat de Lletres
Plaça Ferrater Mora, 1
E-17071 Girona
Catalunya, Espanya